

26. Trinitat: plans comunitaris per cogestionar la perifèria

INTRODUCCIÓ: UN BARRI SORGIT DEL NO RES

El 22 de març de 2002, al temps que s'aprovava el Pla Especial de Reforma Interior de la Trinitat Nova, en el Ple de l'Ajuntament de Barcelona es feia una presentació a les institucions públiques de l'avaluació del Pla comunitari de la Trinitat Nova a l'Ateneu Popular de Nou Barris, acte que simbolitzava els acords assolits entre la Generalitat, l'Ajuntament i l'Associació de Veïns. D'aquesta manera, sembla ser que quedava definitivament conjurada la maledicció que planejava sobre el barri des de la seva construcció.

En aquest capítol tractarem d'esbrinar a quin preu serà reconegut el barri de la Trinitat Nova com a membre dins del Model Barcelona.

La realitat d'aquest barri de la perifèria nord de Barcelona sempre fou la de l'abandonament absolut per part dels poders, semblantment al que va passar a altres indrets creats per acollir la mà d'obra d'una ciutat en plena expansió. La Trinitat Nova es va constituir en un paradigma del que s'anomenà barraquisme vertical: blocs de cases fets amb materials de baixa o nul·la qualitat, superfície mínima dels habitatges amb equipaments precaris, etc. El barri fou el resultat de la promoció immobiliària portada a terme per tres organismes públics diferents que a partir de 1953 comencen a bastir blocs de cases en una zona que aleshores restava pràcticament inhabitada.

Entre el 1953, quan el Patronat Municipal de la Vivienda (PMV) començà la primera construcció, i el 1963, quan s'enllesteixen els darrers blocs, la zona passa a tenir una població estable d'unes 15.000 persones. En aquest període es portaren a terme diverses actuacions de promoció d'habitatges, repartides entre el PMV, l'Obra Sindical del Hogar i l'Instituto Nacional de la Vivienda. Pràcticament tota la iniciativa promotora va ser pública, establint-se un sistema d'accés diferit a la propietat pels adjudicataris d'un pis.

La promoció d'habitatges mai va anar acompanyada d'una planificació urbanística, tant és així que durant molt de temps els carrers eren

inexistents al barri, fet que implicava una mancança total dels serveis més elementals: xarxa de clavegueram, transport públic, asfaltatge... Juntament amb l'accidentada construcció del barri s'ha d'assenyalar l'heterogeneïtat de la composició social del veïnat, donat que les successives promocions d'habitatges recolliren l'arribada de famílies provinents en la majoria dels casos d'expulsions fruit de circumstàncies variades: emigració de les àrees rurals de l'Estat, demolició de barraques d'altres zones de la ciutat, expropiació d'habitatges del centre de la ciutat, i fins i tot militars retornats del Marroc.

Tot això va configurar la realitat del que podríem anomenar territori-granja, amb la funció de produir i reproduir mà d'obra. Tanmateix, l'abandonament del barri pel que fa a les dotacions bàsiques no vol dir, per altra part, que no fos afectat, en molts casos negativament, per diferents plans urbanístics.

L'any 1958 ja es redactava un pla encaminat a pal·liar els greus dèficits urbanístics del barri. En aquell pla es feia una previsió d'equipaments mínims que, a més, van trigar molts anys a realitzar-se. La situació estratègica del barri respecte una Barcelona que s'anava configurant com a metròpoli, explica que el barri assumís un paper de proveïdor, no només de mà d'obra, sinó també de serveis cap a la resta de la ciutat; en efecte, al barri s'ubicaven infraestructures tant d'electricitat com d'aigua que permetien abastar la demanda creixent de la ciutat.

D'altra banda, la Barcelona metropolitana que impulsà Porcioles va implicar la incipient reconversió i revalorització d'espais perifèrics com ara la Trinitat Nova, que passaven a ser punts neuràlgics en la projecció de la xarxa de comunicacions del projecte metropolità. La concreció d'aquest projecte pel que fa al barri va ser el Pla parcial Torre Baró-Vallbona-Trinitat, redactat el 1969, cosa que implicava l'enderrocament de 300 habitatges només a la Trinitat Nova, resultat de les afectacions urbanístiques dels nous vials. Tanmateix, l'oposició veïnal a aquest pla, que impulsà el 1970 la creació de l'Associació de Veïns aplegant els tres barris afectats, provocà que el pla no s'aprovés finalment pel consistori. La mobilització veïnal també va ser present al voltant de l'oposició al Pla General Metropolità de 1976, donat que aquest pla afectava 10.000 veïns a causa de la construcció de vies ràpides i requalificacions urbanístiques, que deixaven el barri aïllat i sense solució als problemes que patia des de la seva creació.

La dècada dels 70 va caracteritzar-se, doncs, per l'alt grau d'acció veïnal, que va suposar no només l'oposició als plans municipals, sinó la creació de propostes alternatives d'intervenció en tots els àmbits.

L'acció veïnal va continuar durant els primers anys 80, centrada sobretot en la campanya de lluita per aconseguir la reparació integral dels blocs de cases i la urbanització dels espais, que s'acordà al projecte de l'any 77 amb la participació activa dels veïns en el procés de rehabilitació durant aquells anys.

Malgrat tot, les rehabilitacions no podien anar més enllà, en molts casos, d'intervencions de curt abast, donat que molts habitatges patien

de problemes estructurals. Això ja va provocar que durant els anys 70, una part de la població, sobretot aquella que ocupava els blocs construïts per l'Obra Sindical del Hogar, havia anat abandonant els pisos i deixant el barri. Aquest fenomen es va intensificar durant els anys 80 i provocà que la població es reduís un 25% entre els anys 1978 i 1996, incrementant-se la proporció de gent més gran.

ANYS 90: L'OLIMPIADA NO ARRIBARÀ AL BARRI

D'aquesta manera s'arribarà als anys 90 amb una situació social marcada per una dinàmica de despoblament, creixement de la capa de població major de 65 anys (31% dels veïns l'any 1996), i una taxa d'atur que se situava en el 24% de la població activa l'any 1991, per sobre de la mitjana de la ciutat. L'activitat econòmica se centra en una minsa activitat comercial i de serveis que té el mercat municipal com a epicentre, perpetuant-se el paper de barri dormitori. Urbanísticament, la situació als anys 90 vindrà marcada per la declaració de problemes greus als habitatges (aluminosi i carbonatació) que venen a afegir-se a les mancances i déficits ja exposats. Els espais públics són escassos i inadequats, i també resten lluny de superar-se els obstacles urbanístics que dificulten tant la mobilitat dins del barri, com l'accessibilitat i connexió amb els barris més propers, malgrat l'arribada del metro. La febre urbanitzadora de la Barcelona olímpica només va fregar el barri, que es va haver de mobilitzar novament per demanar el cobriment de la Ronda de Dalt, doncs el barri hagués quedat confinat definitivament com un illot a la deriva en la metròpoli.

Encara que el moviment veïnal arriba als anys 90 molt desgastat, fruit d'un context general que es coneix llargament i d'un context particular on potser l'element més destacat és l'envelliment i la pèrdua de població al barri, no falten iniciatives que aporten experiències interessants. En aquest sentit, la història del Casal de Joves és significativa perquè generà una dinàmica pròpia paral·lela a l'Associació de Veïns. El Casal començà la seva activitat cap el 1980, emmarcada en la política d'intervenció de l'Ajuntament en l'àmbit juvenil. Al voltant de 1987 es promou la reivindicació d'un nou Casal de Joves, com a conseqüència de la consolidació dels usuaris del Casal en tant que col·lectiu. Aquesta reivindicació aplegarà uns quants joves que, amb el suport de l'Associació de Veïns, encetaran una sèrie de reunions amb el districte de Nou Barris, reclamant un espai digne per a desenvolupar les activitats juvenils. El Casal de Joves de la Trinitat es reunirà periòdicament amb el districte, sense l'Associació de Veïns, per aconseguir un equipament integral que aplegués les funcions de casal de joves, casal de barri i casal infantil, als terrenys que ocupava l'escola Benjamí i a uns locals parroquials. Finalment, i com a conseqüència de la imposició, per part de l'Ajuntament, del trasllat de l'animador del casal a un altre barri —fet que, sigui dit de passada, provocà el seu acomiadament per negar-s'hi— la gent que es

reunia al Casal acabarà demanant la gestió del centre sense mediació administrativa i/o empresarial de cap tipus. El Casal de Joves aconseguirà aquest objectiu, almenys parcialment, ja que les dotacions econòmiques van reduir-se dràsticament, i funcionarà de forma autònoma durant gairebé quatre anys, període en el qual va desplegar molta activitat, recolzant l'Associació de Veïns en les lluites que en aquells moments es donen al barri, com la «guerra de l'aigua», la reivindicació d'equipaments, festes del barri, etc. El casal també formà part d'una coordinadora creada en defensa de l'autogestió dels equipaments culturals del districte de Nou Barris. Malauradament, l'any 1994, a conseqüència de les divergències existents amb l'Associació de Veïns, manifestades sobretot en la contraposició davant la relació de l'associació amb joves *skins* del barri, i que desembocà en un conflicte final on l'Ajuntament va rescindir el conveni de gestió, el Casal de Joves abandonà la seva activitat.

Anys més tard, la necessitat de disposar d'un casal de barri com a espai generador de relacions i xarxes socials que canalitzin la participació quedarà recollit al Pla comunitari, però tanmateix, el Casal de Joves no va ser en el seu moment massa significatiu per a l'Associació de Veïns. L'experiència anterior és rellevant, perquè permetrà el contrast amb el posterior replantejament que té lloc al si de l'associació veïnal en relació amb el seu paper com a interlocutor entre el barri i les administracions.

DIAGNÒSTIC COMUNITARI: «AQUEST BARRI ESTÀ MALALT»

L'any 1996 es constata, per part de l'Associació de Veïns, la necessitat de donar un nou impuls a la seva activitat. Segons la seva visió, el deteriorament sociolaboral que pateix el barri coincideix amb un moment de retrocés del teixit associatiu, i això es viu directament en les dificultats que troba l'associació per mobilitzar la gent. En definitiva, es veu incapaç de liderar la lluita veïnal en un context de debilitament de les xarxes comunitàries. Davant d'aquesta situació, es planteja la necessitat d'estudiar la «malaltia» que afecta el territori. En aquesta perspectiva, el barri és contemplat com un organisme malalt, i per intervenir sobre el «malalt» s'han d'esbrinar les causes del malestar. És així que es projectà l'anomenat diagnòstic comunitari, a partir d'una monografia comunitària composta de quatre parts: els elements estructurals generals que defineixen la comunitat; l'anàlisi dels sectors bàsics (sanitari, educatiu, assistencial, etc.); l'anàlisi per franges d'edat de la població; i l'anàlisi interrelacionat dels problemes que afecten la comunitat. Segons la previsió, la realització del diagnòstic havia de permetre dissenyar un pla d'intervenció, mitjançant una programació a curt, mig i llarg termini; és a dir, permetria subministrar el tractament adequat amb una dosificació acurada.

El diagnòstic comunitari va ser la primera tasca desenvolupada per l'equip comunitari, un equip format per professionals contractats per l'As-

sociació de Veïns amb els diners rebuts de les subvencions públiques, dedicats a posar en marxa i dinamitzar el Pla de desenvolupament social i comunitari de la Trinitat Nova. Els plans comunitaris es plantegen com a eines alternatives a la manca de participació dels ciutadans en les institucions polítiques amb la intenció de frenar el procés de dualització social que provoca la desigual distribució i accés als recursos; tenen, doncs, com a finalitat fonamental la participació activa dels ciutadans en la vida pública des de la intervenció activa en el canvi de la seva realitat més immediata, desenvolupant un veritable ús social dels recursos. Això sí, sense cap qüestionament del marc legal existent; es podria considerar com la superestructura d'allò que en diuen capitalisme social.

La construcció del diagnòstic es basa en un mètode anomenat d'investigació, acció i participació. Aquest mètode combina el coneixement de la realitat amb el procés de transformació d'aquesta, implicant el màxim de gent possible en l'elaboració de propostes d'intervenció concretes. La visió del barri construïda sobre aquest mètode és el resultat del consens entre els diferents rols veïnals, amb la participació de tots i totes: des de veïns anònims fins a les forces de l'ordre.

Una vegada es van definir en el diagnòstic els problemes principals del barri, el seu potencial de desenvolupament, els perills que l'amenacen, etc., es va firmar el Conveni de Barri l'any 1997, on participen la pròpia Associació de Veïns, el Districte Municipal de Nou Barris i la Direcció General de Serveis Comunitaris del Departament de Benestar Social. Mitjançant el conveni, les administracions públiques es comprometien a finançar el pla delegant els recursos a l'associació veïnal. S'ha d'assenyalar que, durant les dates de naixement del projecte, el Departament de Benestar Social havia obert un programa d'ajuts per al desenvolupament de plans i programes comunitaris que va fer factible l'arrencada del pla. A partir de l'any 1997 i fins l'any 2000, les subvencions rebudes des de l'Ajuntament i la Generalitat per al desenvolupament del Pla comunitari han anat de la següent manera: any 1997, 7 milions de pessetes; any 1998, 11 milions; any 1999, 13 milions; any 2000, 14 milions. Entre l'any 1999 i 2000 també es va comptar amb una subvenció extraordinària de 7 milions per la definició d'una proposta urbanística.

Així mateix, el diagnòstic va impulsar la creació d'un comitè tècnic, pensat inicialment per assessorar la diagnosi i format per representants dels serveis del barri, i que acabà per consolidar-se com a estructura per a la coordinació dels serveis presents al barri.

EL PLA COMUNITARI: «LA RECEPTE MÀGICA»

Mentre el finançament del pla recau en la Generalitat i l'Ajuntament, i el lideratge polític en l'Associació de Veïns, l'impulsor del pla és l'equip comunitari. Aquest equip el formen tres persones treballant a temps complet en el barri i té com a funcions bàsiques organitzar les activitats i projectes previstos al pla, desenvolupar el teixit social del barri i infor-

mar de les activitats generades pel pla comunitari. A banda de l'equip comunitari i del comitè tècnic, el pla també compta amb una comissió de seguiment polític on es negocia el finançament, i amb una comissió de seguiment tècnic on es reuneixen l'equip comunitari i un tècnic en representació de cada una de les administracions implicades.

El document base a partir del qual s'havia de desenvolupar el pla comunitari va ser redactat per Marco Marchioni, sociòleg amb qui l'Associació de Veïns es va posar en contacte. Aquest sociòleg és l'impulsor de processos d'investigació participativa tant a Itàlia com a Espanya. L'equip comunitari el conforma gent provinent de diversos àmbits professionals i acadèmics (sociologia, urbanisme, psicologia...) vinculada a l'associació veïnal, que veuen en els processos de participació ciutadana la clau que permetrà estructurar i redissenyar les ciutats del futur. A més, en funció de les necessitats per portar a terme projectes concrets, s'han anat contractant col·laboradors, com per exemple l'empresa Grupo de Estudios y Alternativas 21 SL (Gea 21), dedicada a l'assessorament en aspectes urbanístics i mediambientals i encarregada de la redacció i coordinació del document *Trinitat InNova*.

A partir del diagnòstic esmentat, el pla es va estructurar en quatre àrees temàtiques d'intervenció sobre el territori: educativa, sociocultural, econòmica i urbanística.

La vessant educativa ha comportat la definició del «Proyecto Educativo de Barrio», una experiència que s'orienta contemplant el propi procés de participació veïnal com a eina educativa. Referent a la vessant sociocultural, els objectius són el reforçament de l'associacionisme afavorint la creació de noves entitats i la col·laboració entre elles. Pel que fa a la vessant econòmica, les pretensions del pla són el desenvolupament de les activitats terciàries al barri, la generació d'ocupació a les obres de remodelació del barri i la potenciació integral de la formació. En aquest sentit, el pla ha recolzat la creació d'una Agència de Desenvolupament Local per tractar de la millora de l'ocupació i l'economia del barri. Per últim, la dimensió urbanística és la prioritat absoluta del barri i l'eix que articula la seva transformació. Com ja s'ha dit, el descobriment a principis dels anys 90 d'aluminosi i carbonatació va afegir una dificultat més a la inabordable lluita per la rehabilitació al barri. Al diagnòstic s'establí la urgència d'una planificació urbanística al voltant de tres qüestions: remodelació i creació de nous habitatges; provisió i racionalització d'equipaments públics; i revalorització del sòl. El pla comunitari esdevenia el mitjà per fer després de tants anys un planejament urbanístic global on tothom pogués dir la seva. No obstant això, el camí cap a la remodelació dels habitatges no serà fàcil. Agafarem com a exemple els més de mil habitatges irrecuperables, fets pel PMV, que han trigat anys a edificar-se de nou, i encara fa poc que es van acabar les primeres.

A finals de 1997 va crear-se el projecte Trinitat InNova dins del Pla Comunitari, amb la finalitat de formular propostes per portar a terme la remodelació urbanística. Aquest projecte abraçà la idea d'aprofitar la remodelació pendent per fer de la Trinitat Nova un *ecobarri*, és a dir, un

barri constituït com a referent de l'urbanisme sostenible. L'anomenat Grup de Remodelació, format per veïns del barri, s'ha anat reunint cada setmana per fer un seguiment del projecte. Doncs bé, malgrat les bones intencions que suposadament tenen totes les parts que recolzen el Pla comunitari, tant l'Ajuntament com la Generalitat van encarregar el projecte de nova construcció de 900 habitatges sense comptar amb la participació veïnal. El projecte no incorporava gairebé cap de les propostes sorgides de Trinitat InNova ni de la tasca feta pel Grup de Remodelació. No obstant això, l'Associació de Veïns va convidar les dues institucions a la realització d'un taller de debat el juliol de 1999. El taller es va desenvolupar fent servir una metodologia sorgida d'uns treballs de la Comissió Europea amb la intenció de fomentar la celebració de debats públics dins del context de la sostenibilitat. Les principals propostes que va generar el taller s'articulen al voltant de la idea de convertir el barri en un model de barri sostenible tant des del punt de vista ambiental com econòmic i social.

Finalment es va arribar, la tardor de 2001, a un acord entre l'Associació de Veïns i les administracions per refer el parc d'habitatges afectats. Els primers habitatges ja estan enllestits després que els veïns tinguessin problemes per arribar a acordar una distribució adequada de l'espai a l'interior dels mateixos. L'acord econòmic assolit és avantatjós pels veïns si no es té en compte el fet que han de pagar, encara que sigui poc, per un habitatge del qual ja eren propietaris; això sí, equipaments com la calefacció no formen part de l'acord, han de ser finançats pels propietaris.

DE SOSTENIBILITATS I *ECOBARRIS*

L'experiència de la Trinitat Nova no és un fet aïllat producte de l'espontaneïtat veïnal. Lluny d'això, s'emmarca en un procés de dimensions globals. L'any 1995 es va crear el Fòrum Cívic per a una Barcelona Sostenible, iniciativa de participació ciutadana sorgida al si de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, davant la «necessitat social d'aconseguir una ciutat sostenible en els àmbits econòmics, social i ambiental». L'objectiu d'aquesta iniciativa va ser establir un sistema d'indicadors per mesurar la sostenibilitat. Aquesta experiència, que inspira plans comunitaris com el de la Trinitat Nova, va ser seleccionada en un concurs mundial que premia les «bones pràctiques urbanes» patrocinat per les Nacions Unides. Per la seva banda, el programa europeu Urban, d'intervenció en la regeneració de barris en crisi, contempla com a factor fonamental per a la concessió de fons europeus l'existència d'una àmplia xarxa d'associacions socials de tot tipus. En la mateixa línia, el document *Marc d'actuació per a un desenvolupament sostenible*, on s'afirma la posició dels països comunitaris al voltant de la sostenibilitat, contempla com a primera línia d'acció el «bon govern» i la «participació dels ciutadans».

En aquest context, a la presentació del document *Trinitat InNova*, de març de 2000, s'afirma que el futur del barri no es pot pensar aïllada-

ment de la resta de reptes als que ha de fer front el conjunt de la societat i que s'agrupen sota l'etiqueta de sostenibilitat. Això es traduiria dins del context del barri en qüestions com les següents: la inserció del barri en la ciutat dotant-lo d'una nova centralitat; l'afavoriment de la creació d'escenaris perquè els veïns participin en la gestió des del diàleg amb l'Administració; l'increment de la seguretat ciutadana en els espais públics; assegurar l'equilibri econòmic i financer de les empreses subministradores d'energia; reduir el consum d'espai públic per part dels vehicles privats... Aquestes qüestions, defensades des del model d'ecobarri que promou l'Associació de Veïns, formen part de la nova cultura democràtica que, no cal oblidar-ho, impulsen els poders. La complexitat dels representants veïnals, disfressada de dinàmiques transformadores, suposa així el paper invers al representat anys enrere. Ara s'encarreguen de transmetre als veïns els valors adients emanats des de les institucions per neutralitzar el conflicte social, promovent un simulacre de participació amb un guió preestablert. Si cal més seguretat al carrer, la solució és l'establiment al barri d'una macrocomissaria; si hi ha massa cotxes als carrers, es construeixen aparcaments municipals per engrandir empreses municipals. Fins i tot, s'arriba a plantejar la corresponsabilitat en el manteniment de les empreses subministradores d'aigua i energia, en barris on es va lluitar contra els abusos d'aquestes empreses. El document *Trinitat InNova* és un bon exemple de la rendibilitat dels conceptes sacralitzats per la nova cultura democràtica: amb la idea de sostenibilitat s'aconsegueix no solament amagar el conflicte social sota el mirall de la participació, sinó fer responsable directament el ciutadà-consumidor de les despeses i perjudicis derivats d'un model productiu i econòmic insostenible.

Pot ser que el barri acabi desfent-se de la càrrega de marginalitat i guanyant «centralitat», però també és molt probable que això impliqui l'expulsió de la població amb menys recursos. Les perspectives de futur d'un barri on hi ha encara espai per construir (l'Ajuntament va pujar el sostre d'edificabilitat l'any 1998) —i on, a més, s'ha entrat en un procés de remodelació que contempla la reordenació del barri amb un PERI aprovat— semblen bastant bones pel que fa a la possibilitat d'especular amb el sòl i convertir-lo en un barri modèlic a preus modèlics, sobretot tenint present que des del Pla Comunitari es preveu l'arribada al barri de gent nova atreta pels nous habitatges de més qualitat.

Amb tot i això, es pot especular amb la idea que l'operació a la Trinitat Nova no és, de moment, tan important en termes econòmics com en termes simbòlics: primer perquè aconsegueix inscriure en el cos social la cultura de la cogestió instaurada pel món empresarial; i segon perquè la publicitat que generen operacions com aquesta, per exemple, amb el reconeixement públic mitjançant premis, té un efecte de contagi per impulsar altres experiències similars en altres barris.

Col·lectiu «Esto no se sostiene»